

Ter inleiding op het Israël-leesrooster

door Jaap H. van der Laan

De idee van een Israël-leesrooster is geboren tijdens het werken aan het leesrooster Elementaire bijbellezingen. Bart Gijsbertsen had ik gevraagd om (samen met twee andere collega's uit Kampen/IJsselmuiden) met mij mee te denken over het ontwikkelen van een alternatief leesrooster voor de eredienst. Dit leesrooster zou opgebouwd moeten zijn uit elementaire lezingen, dat wil zeggen: bijbelgedeelten die tot de geestelijke bagage van iedere gelovige zouden moeten behoren.

Een van de uitgangspunten van het leesrooster Elementaire bijbellezingen was, dat het Oude Testament (of: Eerste Testament; of: Tenach) daarin royaal aan bod zou komen. Dat is gelukt: van de 348 lezingen in het driejarige rooster zijn 131 afkomstig uit het Oude Testament, waarvan 64 keer als hoofdlezing.

Van de klankbordgroep bleek Gijsbertsen in het bijzonder gespitst op de OT-lezingen. In hoeverre kan in een leesrooster voor de christelijke eredienst recht worden gedaan aan het eigene van het getuigenis van de Tenach? Zonder dat hij zich van het project Elementaire bijbellezingen gedistantieerd heeft, gaf hij meermalen te kennen: het moet toch ook nog anders, beter kunnen; eigenlijk zou er naast het rooster met Elementaire bijbellezingen ruimte moeten zijn voor een relatief zelfstandig Israël-leesrooster. Van mogelijke lezingencombinaties van zo'n Israël-leesrooster gaf hij af en toe een voorbeeld, dat naar meer smaakte.

De ontwikkeling van een Israël-leesrooster heb ik van harte toegejuicht – ook al spoort het niet met de uitgangspunten van het rooster Elementaire bijbellezingen, die mij na aan het hart liggen. Mijn houding tegenover dit initiatief van Gijsbertsen is ingegeven door het volgende. In de klassieke leesroosters voor de zondagse eredienst heeft het Oude Testament tot in de tweede helft van de vorige eeuw nauwelijks een rol gespeeld: in de diensten klonken lezingen uit de evangeliën en de brieven; het Oude Testament bleef een gesloten boek. Dat gold voor de rooms-katholieke, de lutherse en de anglicaanse traditie.

Pas met de liturgievernieuwing van Vaticanum II werd het Oude Testament in de zondagse eredienst binnengehaald – eerst binnen de Rooms Katholieke Kerk, in het verlengde daarvan ook in de lutherse en anglicaanse kerken. Sindsdien wordt elke zondag in ieder geval óók een lezing uit het Oude Testament ten gehore gebracht. Maar deze lezing is steeds bedoeld ter ondersteuning van de evangelielezing – om deze nog helderder in het licht te stellen. Van een zelfstandig luisteren naar het eigene van het getuigenis van het Oude Testament is ook na Vaticanum II geen sprake.

Intussen kwam in Nederland de zogenaamde Thoracyclus tot ontwikkeling, geïntroduceerd door de Prof. dr. G. van der Leeuw-Stichting met de publicatie van twee bundels onder de titel *Aan de hand van Moses* (1971 en 1974). Reeds in 1963 had K.H. Kroon – uit onvrede over de plaats van het Oude Testament in het klassieke leesrooster – programmatisch gesteld: 'Oorspronkelijk lazende "eerste christenen" (zoals Paulus) [...] alleen het zg. "Oude Testament" als Heilige Schrift; hun eigen geschriften stelden ze zelf bepaald nog niet op één lijn met "de Wet en de Profeten"! Daarom zou een echte en volledige vernieuwing van de zondagse pericopen moeten beginnen met de herinvoering van [...] de geregelde voorlezing uit de "Thora", waarbij dan als tweede kan aansluiten een lezing uit de "Profeten" of de "Geschriften", gevolgd door de Epistel- en de Evangelie-lezingen'¹.

De Thoracyclus, die teruggaat op een driejarig synagogaal leesrooster, dat binnen het Palestijnse jodendom gefunctioneerd zou hebben,² kan beschouwd worden als een experimentele uitwerking van dit program. Het rooster begint op de 3^e zondag voor Pasen (de 4^e

zondag van de veertigdagentijd) met Genesis 1:1-2:3 en eindigt drie jaren later op de 4^e zondag voor Pasen met Deuteronomium 34:1-12. Het is – theologisch gezien – een hoogst interessant project (men denke aan Luc 24:27 “En hij begon bij Mozes...”), maar bleek in de praktijk veel problemen op te leveren. Deze hadden vooral betrekking op het moeizame verband tussen het eigene van veel zondagen en de Thoralezingen, die overeenkomstig het rooster op de betreffende zondagen aan de orde waren; één en ander spitste zich in concreto toe op de combinatie tussen de Thoralezing en de klassieke evangelielezing van de betreffende zondag.

Een radicalisering van het Thoraproject is gepresenteerd door P.A. Elderenbosch, die als predikant van de Bergkerk in Amersfoort reeds in 1968 begonnen was de Thoracyclus in de zondagse eredienst te volgen. In een drietal publicaties heeft hij daarvan verslag gedaan: *Hoor Israël...* (1971), *Jahweh is onze God* (1973) en *God is in ons midden* (1974). ‘De Bijbel in de verkondiging van het oude Israël’ – luidde steeds de ondertitel van elk van de drie deeltjes. Het door hem ontwikkelde project is naderhand door een werkgroep verder uitgewerkt en gepubliceerd in het driedelige werk *Bijbellezen in het spoor van Israël* (1977, 1979 en 1978). Kenmerkend voor dit uitgewerkte ‘alternatieve Thoraproject’ is, dat naast de Thoralezing en de psalm ook een lezing uit de profeten én een bij dat geheel passende lezing uit de evangeliën gegeven wordt. Voor de keuze van de lezingen uit de profeten is gebruik gemaakt van de resultaten van het bronnenonderzoek van met name J. Mann³ en Ch. Perrot⁴, die uit diverse bronnen de zgn. *haftaroth* (de ‘afsluitende’ profetenlezingen in aansluiting op de vastgestelde *sedarim* uit de Thora) hebben samengebracht; met de keus van de evangelielezingen is geprobeerd steeds iets te laten doorklinken van de vervulling van de Wet en de Profeten, zoals die in Jezus gestalte heeft gekregen.

Dit ‘alternatieve Thoraproject’ is naar mijn inzicht een consistente uitwerking van het lezen van de Schriften ‘te beginnen bij Mozes’. Toch bevredigt het uiteindelijk niet. Allereerst niet omdat het moeilijk ingepast kan worden in de eigen dynamiek van het kerkelijk jaar; in die zin biedt het geen oplossing voor het probleem, dat bij de Thoracyclus aan het licht kwam (het moeizame verband tussen de vastliggende Thoralezing en het eigene van de afzonderlijke zondagen). Het is dan ook niet toevallig dat in de publicaties van Elderenbosch en in de uitgave *Bijbellezen in het spoor van Israël* geen expliciete verbinding gelegd wordt met de zondagen van het kerkelijk jaar. Daarnaast is het ‘alternatieve Thoraproject’ problematisch doordat de beweging van de Thoralezing via de profetenlezing naar de evangelielezing om zo uit te komen bij Jezus als vervulling van de Wet en de Profeten, iets dwangmatig heeft en een grote druk op het geheel legt: het karakteristieke van elke lezingencombinatie wordt bepaald door de accentverschuiving van Thora naar evangelie.

Tegen deze achtergrond wordt het bijzondere van het Israël-leesrooster van Bart Gijsbertsen duidelijk. Ik noem de volgende kenmerken:

1. Het Israël-leesrooster sluit aan bij de Joodse kalender. Daarmee sluit het in grote lijnen ook aan bij het kerkelijk jaar, dat immers van oorsprong wortelt in de Joodse kalender. Deze oriëntatie op de Joodse kalender laat voldoende ruimte om ook expliciet rekening te houden met het eigene van het kerkelijk jaar.
2. De beslissing om aan te sluiten bij de Joodse kalender en niet bij de Thoracyclus heeft tot gevolg, dat het Israël-leesrooster voor de hoofdlesing niet exclusief aangewezen is op de Thora, maar ook gebruik kan maken van de Profeten en de Geschriften. Daardoor vertoont het rooster de nodige afwisseling en is het vrij van systeemdwang.
3. Bij de hoofdlesing is steeds een tweede lezing gekozen uit een ander deel van de Tenach, om iets te laten doorklinken van de breedte van het getuigenis van het geheel van Wet, Profeten en Geschriften. [Slechts in een enkel geval is van dit beginsel afgeweken – omdat het gevonden ensemble te sterk was om op te offeren aan een formeel principe.]

4. Het meest verrassend is de keus voor de plaats en het karakter van de lezing uit het Nieuwe Testament. In het Israël-leesrooster gaat de nieuw-testamentische lezing consequent voorop – als inleiding op en toeleiding naar de hoofdlezing.

Wat het effect van deze volgorde is wil ik aan de hand van twee voorbeelden illustreren. Op de 2^e zondag na Pasen staat de lezing uit Hooglied 3:1-5; 5:2-7 centraal, voorafgegaan door Rom 8:31-39 en gevolgd door Jes 66:5-14. Bij de voor de hand liggende volgorde Hooglied – Jesaja – Romeinen zou alle aandacht onherroepelijk uitgaan naar de lezing uit Romeinen. En vanuit Romeinen zou de lezing uit Hooglied met terugwerkende kracht vergeestelijkt worden. Door de lezingen daarentegen in te zetten met die uit Romeinen kan alle aandacht zich richten op Hooglied: wat wil dat lied zeggen? (De lezing uit Jesaja geeft een begin van duiding.)

Voor de 19^e zondag na Pinksteren is Genesis 1:1-5 als hoofdlezing aangegeven. Deze lezing wordt ingeleid met 1 Joh 1:1-5 en afgesloten door Ps 119:105-112. In de volgorde Genesis – Psalm – 1 Johannes zou het accent komen te liggen op de ultieme openbaring in Jezus Christus; de lezing uit Genesis geeft daartoe de eerste aanzet. Met de gekozen volgorde 1 Johannes – Genesis – Psalm richt de lezing uit 1 Johannes de aandacht echter geheel op Genesis (terwijl de Psalm iets van de bedoeling van Genesis onder woorden brengt).

Gelet op deze kenmerken beschouw ik het door Gijsbertsen ontwikkelde Israël-leesrooster als een buitengewoon originele bijdrage, die het alleszins verdient om in de praktijk beproefd te worden.

---

¹ K.H. Kroon, *Schriftlezing en Kerkelijk Jaar*, in: *Jaarboek voor de eredienst van de Nederlandse Hervormde Kerk 1963-1964*, 's-Gravenhage z.j. (1963), 15.

² Dit rooster is mee opgenomen in het *Dienstboek – een proeve: Schrift – Maaltijd – Gebed*, Zoetermeer 1998, 1215-1220.

³ J. Mann, *The Bible as Read and Preached in the Old Synagogue*. A Study in the Cycles of the Readings from Torah and Prophets, as well as from Psalms, and in the Structure of the Midrashim Homilies, Vol I (1940), Reprint New York 1971.

⁴ Ch. Perrot, *La lecture de la Bible dans la synagogue*. Les anciennes lectures palestiniennes du Shabbat et des fêtes, Hildesheim 1973.